

5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі –ЦДАГО України). – Ф. 5. – Оп. 5. – Спр 79.
6. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп. 5. – Спр 105.
7. Известия Одесского Совета Рабочих Депутатов . – 1918. – 30 березня
8. Харьковщина в период гражданской войны и иностранной интервенции // Сборник документов и материалов (Февраль 1918 – 1920гг.) – Харьков.: Прапор, 1973.
9. Борисов В.И., Чернобаев А.А. Хлеб, война, революция: Продовольственная политика на Юге Руси в период Первой мировой войны и революции (1914 –1918). – Луганськ, 1997.
10. Симоненко Р.Г. Нариси історії виконавчої влади в Україні 1917 – 1918 рр. – К., 2000.
11. Гай-Нижник П.П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української держави, УССР (1917-1930 рр.). – К.: Цифра-друк, 2006.
12. Гражданская война на Екатеринославщине // Сборник документов и материалов (февраль 1918 – 1920гг.) – Днепропетровск.: Промінь, 1968
13. ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр 234.

Л. Калиняк

СОЦІАЛЬНА БАЗА ПОЛЬСЬКИХ СЕЛЯНСЬКИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1919 – 1939 РР.)

У міжвоєнний період Західна Україна залишалася аграрним регіоном, більшість населення якого було зайнято у сільському господарстві. Така ситуація наклала значний відбиток на суспільно-політичне життя краю. Переважна більшість діючих тут політичних організацій намагалася залучити на свою сторону селянство, вважаючи його головним електоральним ресурсом. До таких належали і польські селянські партії, які у своїй діяльності послідовно орієнтувалися на зайнято у сільськогосподарському виробництві польське етнічне населення.

Проблемі впливу соціального фактора на партійну приналежність польського населення Західної України присвячена низка праць представників як вітчизняної, так і польської історіографії. Характеристику соціальної бази польських селянських партій, зокрема, подано у дослідженнях І.Васюти [1], С.Макарчука [2], О.Дудяка [3], Я.Борковського [4], А.Вендізкової [5]. Разом з тим, поза увагою дослідників залишається ряд питань, пов'язаних з впливом соціальної стратифікації польського селянства на їх політичні симпатії.

Метою статті є спроба аналізу соціального складу місцевих осередків польських селянських партій Західної України. Об'єктом виступають польські селянські партії Західної України в 1919 – 1939 рр. Предметом – політичні, економічні, соціальні фактори, що впливають на формування селянських партій в довоєнній Польщі.

У міжвоєнний період Західна Україна в адміністративно-територіальному відношенні була поділена на п'ять воєводств: Волинське, Львівське, Поліське, Станіславівське та Тернопільське. Зазначені воєводства займали площу

134.206 кв. км, тобто 34,6% території Польської держави. Згідно з переписом, проведеним 30 вересня 1921 р., тут проживало 7.187.978 осіб, що становило 27% усього населення (27.184.136 осіб) Польщі [6, 19].

Черговий перепис, проведений у 1931 р., зафіксував кількісне зростання населення Західної України. Згідно з ним, чисельність жителів Східної Галичини (без Бжозівського повіту Львівського воєводства) становила – 5.460.240, Волинського воєводства – 2.085.574, Поліського – 1.131.939. Натуральний приріст населення становив відповідно: 14,36% у Східній Галичині, 32,73% на Волині та 32,73% на Західному Поліссі [7, 9–10].

Визначаючи польську етнічність селянства, за вихідне положення прийнято використовувати його приналежність до римо-католицького віросповідання. Відтак за переписом 1931 р., згідно з підрахунками О. Дудяка, у Західній Україні, включно з західними повітами Львівського воєводства, проживало 1.532.789 римо-католиків – власників земельних наділів площею до 50 га, яких польська статистика відносила до категорії селян [3, 113].

Протягом 1920–1930-х рр. кількість польських селян регіону постійно зростала за рахунок розгортання осадницької акції на українських землях. Правлячі кола Польщі, за підтримки провідних політичних партій, у тому числі і селянських, ставили за мету, шляхом організації потужних польських селянських господарств, створити міцну соціальну базу, здатну гарантувати державні інтереси на „кресах”. Переселенням з центральних польських воєводств великої кількості військових та цивільних осадників урядові чинники сподівалися пом’якшити гостроту аграрного пере населення в Польщі [1, 27].

Під проведення осадницької акції було адаптовано й законодавчу базу. 17 грудня 1920 р. польський сейм прийняв закон, яким передбачалася передача земельної власності у східних воєводствах звільненим у запас військовослужбовцям. Згідно з ним, військовим осадникам безкоштовно надавалося до 45 га землі з державного фонду [8, 40–41]. Державною протекцією при наділенні земельною власністю у Західній Україні користувалися й цивільні осадники. Проводячи регламентовану Законом „Про виконання земельної реформи” від 15 липня 1920 р. парцеляцію поміщицьких маєтків, польські чиновники намагалися залучити до купівлі землі якомога більшу частину селян з центральних воєводств Польщі, ігноруючи при цьому інтереси місцевого населення [3, 114].

Законодавча підтримка осадництва, протягом 1920-х рр., спричинила швидке зростання цієї категорії сільського населення у Західній Україні. Уже у 1926 р. на території 37 повітів Східної Галичини було створено 10.037 осадницьких господарств [2, 134]. На зламі 1920–1930-х рр., у зв’язку з економічною кризою, що спричинила відтік осадників, цей процес помітно сповільнився. Незважаючи на це, осадництво надалі залишалося вагомим складовим польського селянства. Загалом, згідно з підрахунками С. Макаруча та В. Смоля, на території Західної України у міжвоєнний період проживало від 30 до 40 тис. польських військових та цивільних осадників [9, 82].

Польське селянство Західної України помітно різнилося за соціальним статусом. Головною ознакою заможності селянина прийнято вважати площу земельного наділу, що перебувала у його власності. Диференціюючи соціальне становище селянства за цією ознакою, представники вітчизняної та польської історіографії виділяють три групи: малоземельне селянство – площа наділу

до 5 га; середньоземельне – від 5 до 10 га; великоземельне – 10–50 га. Згідно з цим, за матеріалами польського перепису 1931 р., на території Західної України з 1.520.794 селян римо-католиків Східної Галичини та Західної Волині нараховувалося 1.079.399 (71%) малоземельних, 200.582 (13,2%) – середньоземельних і 61.069 (4%) – великоземельних власників. У 179.744 осіб (11,8%) розміри земельних володінь встановити не вдалося [3, 117–118].

В історичній науці довгий час побутувала думка, що існуюча у міжвоєнній Польщі соціальна стратифікація селянства мала безпосередній зв'язок з його політичною орієнтацією. Зокрема, закономірною вважалася приналежність власників середніх та великоземельних селянських господарств до представленої Польським Стронніцтвом Людовим „Пяст” (далі – ПСЛ „Пяст”) поміркованої течії польського селянського руху. У той же час, дослідники відзначали переважаючий вплив малоземельних власників у середовищі селянських радикалів репрезентованих у Західній Україні Польським Стронніцтвом Людовим „Лівіця” (далі – ПСЛ „Лівіця”), Союзом Хлопським, а з 1926 р. Стронніцтвом Хлопським (далі – СХ) та Польським Стронніцтвом Людовим „Визволене” (далі – ПСЛ „Визволене”). Такі висновки робилися, насамперед, через відмову поміркованих від проведення земельної реформи без відшкодування та зацікавлення малоземельного селянства у її здійсненні, на чому наповзали політичні сили радикального табору. Однак серйозний аналіз даного питання показав не повну відповідність подібного твердження.

Першою спробою критичного підходу у вивченні соціальної бази польських селянських партій здійснила А. Вензікова. Вона, зокрема, звернула увагу на те, що радикальне за своєю ідеологією СХ опиралося на широкі селянські маси без різниці соціального статусу [5, 126]. У свою чергу Я. Борковський заперечив тезу про виключну орієнтацію ПСЛ „Пяст” на великоземельне селянство, зауваживши, що у Галичині партія мала найбільшу підтримку малоземельних власників [4, 350]. Загалом, зазначені дослідники прийшли до висновку, що соціальне походження селян щодо їхнього членства в тій чи іншій політичній організації польського селянського руху було другорядним чинником. Відтак на перший план у комплектації партійних осередків виходили притаманні певному регіону міжвоєнної Польщі історичні традиції розвитку польського селянського руху та організаційна активність їхніх членів.

У Східній Галичині перші політичні селянські організації з'явилися ще наприкінці XIX ст. Львів, як адміністративний центр Австро-Угорщини, з власною крайовою законодавчою інституцією, залишався в епіцентрі цього процесу. З травня 1894 р. тут, з ініціативи Кароля Леваковського, Генрика Реваковича, Болеслава Вислоуха та Яна Стапінського, було утворено Польське Демократичне товариство, яке взяло на себе координацію діяльності створених напередодні вересневих виборів 1895 р. до крайового сейму, селянських виборчих комітетів. 28 липня 1895 р. Товариство скликало у Жешові з'їзд делегатів зазначених комітетів, на якому створено селянську партію Стронніцтво Людове, перейменоване у 1903 р. у Польське Стронніцтво Людове [10, 478]. У 1913 р. у партії відбувся розкол, наслідком якого стало створення двох політичних організацій поміркованого ПСЛ „Пяст” та радикального ПСЛ „Лівіця” [11, 212]. ПСЛ „Лівіця”, не зумівши здобути серйозного впливу у польському селянському середовищі Східної Галичини, невдовзі опинилося на маргінесі суспільно-політичного життя краю,

домінуючі позиції у якому зайняли його опоненти. Станом на 1919 р. ПСЛ „Пяст” мало великий досвід політичної діяльності, апробованої в умовах австрійського парламентаризму. У розпорядженні східногалицьких п'ястівців знаходився важливий важіль інформаційного впливу – щоденник „Kurjer Lwowski”, який до 1920 р. залишався єдиним селянським політичним часописом краю. Активну агітацію серед населення проводили депутати партійної фракції ПСЛ „Пяст” у Законодавчому сеймі. Сукупність перерахованих факторів дозволяла партії утримувати провідні позиції в суспільно-політичному житті Східної Галичини, залучаючи до своїх рядів польське селянство без різниці соціального стану.

Подібна ситуація була характерною і для Західної Волині та Полісся. На відміну від Австро-Угорщини, де розвиток польського селянського руху був тісно пов'язаний з розвитком парламентсько-політичного життя, на підросійських землях, що ввійшли до II Речі Посполитої, створення селянських організацій пов'язувалося з поширенням освітнього та суспільно-економічного руху, серед польського селянства. 13 листопада 1904 р. під Варшавою, на таємному зібранні представників т. зв. Гуртків Людової Освіти, було створено першу в Королівстві Польському політичну організацію селян – Польський Союз Людовий. Найбільшої активності на підросійських землях Польщі селянський рух набув під час Першої світової війни. 6 грудня 1915 р. у Варшаві представник трьох селянських угруповань Королівства Польського – Стронніцтва Людового, Союзу Хлопського і Союзу Люду Польського об'єдналися в селянську партію Польське Стронніцтво Людове, яке після відновлення незалежної Польської держави прийняло назву ПСЛ „Визволене” [10, 485]. Після закінчення польсько-радянської війни впливи цієї партії швидко проникли у середовище польських селян Західної Волині та Полісся, тісно поєднаних в адміністративному плані з Королівством Польським.

Важливими чинниками, що визначали симпатії польського селянства до тієї чи іншої політичної партії, були організаційна активність членів та популярність її лідерів. Значну роль відігравала діяльність депутатів парламенту в регіонах. Відомі випадки, коли виїзди представників законодавчих органів у сільські громади приводили до утворення місцевих партійних осередків та тотального вступу до них селян [12, 5]. Вдале проведення подібних акцій депутатами від ПСЛ „Пяст” спричинило швидку експансію впливів організації на Волині [13, 140]. Подібним чином, протягом 1920-х рр., утворювалися регіональні осередки інших селянських партій. Так, протягом 1924 р., після виходу з ПСЛ „Пяст” відомих у Східній Галичині діячів польського селянського руху Яна Бриля та Якуба Павловського, до повітових організацій створеного ними Союзу Хлопського перейшла значна частина селян [14, 40зв]. Така ж ситуація склалася після виходу з ПСЛ „Пяст” Якуба Бойка. Тоді на позиції створеного ним Союзу Людового у повному складі перейшло ряд повітових організацій ПСЛ „Пяст” [15, 30]. На зламі 1920 – 1930-х рр. об'єднавчі тенденції у польському селянському русі, що були причиною його радикалізації, остаточно нівелювали соціальні розбіжності у політичних симпатіях селян. Створене у 1931 р., шляхом об'єднання ПСЛ „Пяст”, ПСЛ „Визволене” та СХ, – Стронніцтво Людове – стало єдиною організацією, здатною солідаризувати широкі селянські маси.

Окрім селянства, важливе місце у соціальному структурі польських селянських партій регіону займала інтелігенція, якій належали важливі

ідеологічні та організаційні функції. Маючи належний освітній рівень, значний досвід політичної діяльності, представники цієї категорії населення відігравали провідну роль у керівних партійних органах, визначаючи головні напрямки розвитку польського селянського руху. Слід зазначити, що до 1931 р. більшість „людової” інтелігенції Західної України підтримувала помірковану течію у польському селянському русі, будучи зосередженою у регіональних організаціях ПСЛ „Пяст”. Натомість меншою популярністю її представники користувалися в середовищі селянських радикалів. Підтвердженням цієї тенденції є значна перевага інтелігенції в керівних органах ПСЛ „Пяст” різних рівнів. Так, серед 15 членів окружних організацій Східної Галичини та Західної Волині, обраних до складу Головної Ради партії IV Конгресом 1924 р., значилося 8 представників селянства та 6 інтелігенції [16, 1]. З-поміж керівників 19 повітових управ Східної Галичини, восени 1922 р., таке співвідношення становило 7 до 12 [17, 1]. Відчутна перевага селян спостерігалася виключно в первинних організаціях ПСЛ „Пяст”. Щодо організацій радикального табору, то вони, на відміну від ПСЛ „Пяст”, мали виразно селянський характер. Діячі центрального апарату цих партій, у переважній більшості, були сільськими господарями, а в окружних та повітових управах, партійний актив інколи складався виключно з селян [5, 126]. Так, згідно зі звітом бібрського повітового старства, у грудні 1926 р., серед членів місцевої організації СХ не було жодного інтелігента [18, 4]. На парламентських виборах 1922 р. у списку кандидатів до сейму від ПСЛ „Лівиці”, у східногалицьких виборчих округах, співвідношення селян до інтелігенції становило 15 до 2. У той час, як кандидатами до сенату виступали виключно селяни. Причина такої ситуації, на думку відповідальних чиновників львівського воеводського правління, полягала у несприйнятті інтелігенцією кардинальних соціальних змін на селі [18, 4]. Не останню роль у цьому відігравав й ідеологічний аспект. Політичні програми радикалів, зокрема ПСЛ „Лівиця”, Союзу Хлопського та СХ послідовно декларували селянську класовість своїх організацій [19, 157]. Програмні документи ПСЛ „Пяст”, у свою чергу, підтримували необхідність обстоювання інтересів ширшого кола населення [19, 177].

Незважаючи на зазначені розбіжності, пріоритетним завданням діючих у Західній Україні польських селянських партій залишався захист інтересів орієнтованої на них частини населення – польського селянства. Широкий комплекс суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх потреб цієї соціальної категорії залишався визначальним чинником, що впливав на розвиток польського селянського руху регіону.

1. Васюта І. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918 – 1939). – Львів, 1978.

2. Макарчук С. Етносоціальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма. – Львов, 1983.

3. Дудяк О. Динаміка соціальної структури і зайнятості польського населення Західної України у міжвоєнний період (20 – 30-ті рр. роки ХХ ст.): Дисертація канд. істор. наук: 07.00.02. (всесвітня історія) / ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2003.

4. Borkowski J. O PSL Piast polemicznie // Kwartalnik Historyczny. – Warszawa, – 1972. – № 2.

5. Wiekowka A. Stronnictwo chBopskie 1926 – 1931. – Warszawa, 1963.

6. Zarnowski J. *Spoleczenstwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. – Warszawa, 1973.
7. Krysiński A. *Ludność ukraińska (ruska) w Polsce w [świetle spisu 1931 r.* – Warszawa, 1938.
8. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. – Warszawa, – 1921. – T. 1.
9. Makarczuk S., Smolej W. *Polskie osadnictwo rolne w dwudziestoleciu miedzywojennym na terenach tzw. Zachodniej Ukrainy (MaBoplski Wschodniej) // ChBopi. Naryd. Kultura. – Rzeszyw, – 1997. – T. 5: Chłopi a państwo.*
10. Molenda J. *Chłopski ruch polityczny od przelomu XIX i XX w. do listopada 1918 r. // Historia chłopów polskich / Opracowanie zbiorowe pod. red. S. Inglota. – Warszawa, 1972. – T. 2. Okres zaboryw.*
11. Dunin-Źsowicz K. *Dzieje Stronnictwa ludowego w Galicji*. – Warszawa, 1956.
12. *Wiec w Brzeżanach // Sprawa Ludowa. – 1920. – 28 listopada.*
13. Medrzecki W. *Wojewydstwo Wołyńskie 1921 – 1939: Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych*. – Wrocław, 1988.
14. *Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 1. – Он. 51. – Сnp. 549.*
15. *Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Urzd wojewydzki w Tarnopolu. – Sygn. 982/6.*
16. *IV. Kongres P.S.L. w Warszawie // Sprawa Ludowa. – 1924. – 14 grudnia.*
17. *Kogo bedziemy wybierac do Sejmu? // Sprawa Ludowa. – 1922. – 22 pazdziernika.*
18. *ДАЛО. – Ф. 1. – Он. 52. – Сnp. 651.*
19. Lato S., Stankiewicz W. *Programy stronictw ludowych. Zbior dokumentyw. – Warszawa, 1969.*

О. Кириєнко

АКРЕДИТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ КОРЕСПОНДЕНТІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1914 – 1917 РР.): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сучасному етапі розвитку свободи слова з метою сприяння у журналістській роботі прес-служби державних та недержавних установ встановлюють спеціальну процедуру акредитації для журналістів, що включає в себе завчасне сповіщення журналістів про засідання, наради та інші заходи, забезпечення стенографіями, протоколами та іншими документами, створення сприятливих умов для здійснення запису і передачі інформації до редакції. Акредитований журналіст має право бути присутнім на засіданнях, нарадах та інших заходах, що проводяться органами, організаціями та об'єднаннями, які його акредитували. Сучасне законодавство України щодо журналістської діяльності категорично відкидає твердження про те, що акредитація може бути використана для введення цензури, впливу на зміст журналістських матеріалів, іншого утиску свободи засобів масової інформації, обмеження права збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким незабороненим способом. Однак ситуація довкола останнього військово-політичного конфлікту на Кавказі свідчить про те, що саме механізм акредитації журналістів використовувався військовими як один з елементів обмеження вільного доступу журналістів до інформації з територій бойових дій. Тому аби розібратись у правомірності і доцільності процедури акредитації журналістів для їх доступу в зони військового протистояння, слід звернутись